

ДИНАСТИЯ НА АХЕМЕНИДИТЕ

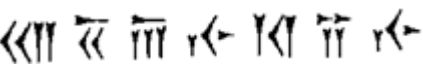
(владетели на първата Персийска империя)

Ахемени

(ок. 705-675 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya): - Хахаманиш :
„имащ в ума си приятелски намерения” или „отличаващ се
с дух на последовател [на правдата]”
ст. гр. : Ἀχαμένης

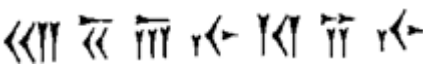
титла:
„хшаятия” - цар (етимологически от
владетел, властител).

Основател на династията персийски владетели, вожд на едно от множеството ираноезични племена от планините Загрос с център областта Парса около гр. Пасаргади – люлката на персийския етнос. Възможно е да е участвал в битката без победител при Халуле (691 г. пр. н.е.) между асирийския цар Синахериб (705-681 г. пр. н.е.) и обединените сили на въстаналите вавилонци начело с Мушезиб-Мардук (692-689 г. пр. н.е.), царя на Елам Хумбан-Нумена III (692-688 г. пр. н.е.), арамейски племена и етнос, обозначен като „парсумаш” (перси). Според някои изследователи е легендарен персонаж.

Теисп

(ок. 675-640 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya) - Чишпаиш :
притежаващ охранена [дълга, гъста, лъскава, буйна] коса” (?).
Друга етимология извежда името му от митанийския и урартски
бог на гръмотевиците и бурята Тешуб или Тейшеба (Теиспас).
ст. гр. : Τεῖσπης

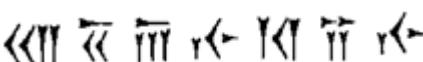
титла:
„хшаятия” - цар
перс: شاپوشیج

Син на Ахемени. Завладява древната еламска столица Аншан и основава малко царство, титулувайки се „цар на Парса (Персия), цар на Аншан”. Формално васал на Новоеламското царство (ок. 1100-646 г. пр. н.е.), в реална зависимост от Мидийската държава (670-550 г. пр. н.е.) и Асирийската империя (934-609 г. пр. н.е.). Разделя владенията си между двамата си сина.

Ариарамна

(ок. 640 - неизв.: втора.
пол. на VI в. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya): -
Ариарам(а)на : „ този, който носи мир за арийците (иранците,
персите)”.
ст. гр. : Ἀριαράμνης

титла:
„хшаятия” - цар
перс: ارمنه‌ای آر

Син на Теисп, получава в наследство Парса, древното ядро на персийската народност и се титулува „цар на Парса”. Откритите в Екбатана (дн. Хамадан) през 1930 г. златни плочки с надписи са археологическо доказателство за съществуването му, както и това на сина му Арсам (има съмнения за автентичността им). Заслуга както на него, така и на брат му е, че не започват фатална за страната борба за власт, а съхраняват мира помежду си.

Кир I
(ок. 640 - 580
г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya): 𐎧 𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 - Куруш:
„подобен на слънце” (според Плутарх и Ктезий), вероятно от ст. перс.
khor (слънце), оттам хварно или hvarnah (авест.) – символ на

титла: 𐎧𐎧𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫
„хшаятия” - цар

животворящата сила на слънцето и оттам на свръхестествената сила, дарявана свие на персийските царе за да управляват страната. Изобразява се като крилат слънчев диск, сокол (щандартът на Кир Велики) или човек в крилатия слънчев диск. В последния случай се смесва с върховния персийски бог Ахура Мазда. Според друга версия (на германския Карл Хофман) означава „този, който унижава враговете си”.

ст. гр. : Κύρος Α'

перс: کوروش

Син на Теисп, получава в наследство Аншан и се титулува „цар на Аншан”. Споменава се като „Куруш, цар на Парсумаш” два пъти в асирийската хроника на Ашурбанипал (668-627 г. пр. н.е): Първия път (652 г. пр. н.е) - като съюзник на неуспешно въстаналия срещу сюзеренитета му негов брат Шамаш-шум-укин (668-648 г. пр. н.е), цар на Вавилон. Втория път (639 г. пр. н.е) - като бивш васал на Елам, който след разгрома на страната (646-640 г. пр. н.е) от Ашурбанипал признава неговата власт, плаща данък на Асирия и изпраща сина си „Аруку” за заложенник в царския двор. Вероятно зависимостта продължава и при следващите асирийски царе, а след унищожаването на Асирия (612-609 г. пр. н.е) от коалицията между Вавилония и Мидия Кир се признава за васал на мидийския цар Киаксар (633-584 г. пр. н.е) и сина му Астиаг (584-550 г. пр. н.е.). Въпреки подчиненото си положение обаче той съумява под различни режими да остане един дълго и спокойно управлявал владетел във време на нестабилност и чести промени по върховете в региона.

Арсам
(ок. първата пол.
на VI в. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya) 𐎠𐎧𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 - Аршама:
етимологията вероятно е от разпространена благородническа титла,
свързана с авест. „аршашанг” или по-късното арменско „аршак” и
извеждана от понятия като „достоеен за почит”, „уважаван”.
ст. гр. : Ἀρσάμης

титла: 𐎧𐎧𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫
„хшаятия” - цар

перс: ارسام

Син на Ариарамна, също като него споменат в златните таблички от Хамадан като „цар на Парса”. В края на управлението си доброволно или принудително се отказва от престола в полза на братовчед си Кир II Велики, с което отново се възстановява единството на персийската държавност. Като отплата за жеста получава спокойни старини, почетно място в двора, както и възможности за кариера на потомците си. Истински реванш неговият клон от династията получава при Дарий I, когато управлява империята при най-големия ѝ разцвет. Синовете му са Хистасп, сатрап на Партия и баща на Дарий и Фарнак, сатрап на Фригия и основател на династия местни управници задържала се до македонското завоевание (333 г. пр. н.е.).

Камбиз I
(ок. 580-559
г. пр. н.е.)

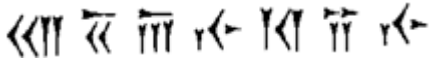
ст. перс. (Ariya): 𐎧𐎧𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 - Ка(м)буджия:
„достоеен за похвални слова”.
ст. гр. : Καμβύσης Α'

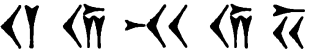
титла: 𐎧𐎧𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎠𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫 𐎧𐎫𐎧𐎫
„хшаятия” - цар

перс: دی‌ک‌م‌ب‌ی‌ج

Син на Кир I и цар на Аншан. Васал на царя на Мидия Астиаг и според Херодот женен за дъщеря му Мандана, която му ражда Кир - бъдещия създател на Персийската империя. В края на живота си започва да провежда независима политика, отстъпва трона на сина си и загива в битката при Хирба, Мидия (552 или 551 г. пр. н.е.) в хода на Персийското въстание срещу мидийския сюзеренитет (553-550 г. пр. н.е.).

Кир II Велики или Стари (559 - 530 г. пр. н.е.)

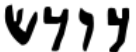
титла: - „хшаятия вазрака” :
велик цар

ст. перс. (Ariya): - Куруш

акад. (асиро-вавил.): - Ку-ра-аш

елам.: - Кураш

перс:

арам. (imperial Aramaic) - Кореш

ивр. :

ст. гр. : **Κύρος Β' ὁ Μέγας,**
Κύρος Β' ὁ Πρεσβύτερος

Създателят на империята на Ахеменидите. Първа стъпка е въстанието срещу Мидия, съчетано с привличане на мидийската аристокрация на персийска страна (заговорът на Харпаг) . В резултат на победата в кървавата битка при Хирба Мидия е разгромена, Кир завзема столицата Екбатана и се провъзгласява за мидийски цар. Персия става първостепенна сила в района (550 г. пр. н.е.), присъединявайки и Партия, Армения и цял Елам.

През 547 г. пр. н.е. ескалира конфликтът с Лидийското царство (795-547 г. пр. н.е.) на Крез (560-547 г. пр. н.е.) заради доброволното присъединяване на Киликия към Персия. След битката при Птерия на р. Халис със светкавична кампания Кир завладява лидийската столица Сарди, а Крез е взет в плен. През 546 г. пр. н.е. след потушаването на лидийски бунт начело с Пактий мидийските пълководци на Кир: Мазар и Харпаг покоряват последователно Йония, Кария и Ликия. Цяла Мала Азия е в персийски ръце. Образувана е първата сатрапия: Лидия начело с Харпаг.

През 539 г. пр. н.е. започва решителната схватка с Вавилон за господство над целия Близък Изток. Преминалият на страната на Кир управител на провинцията Гутиум - Угбару обсажда столицата, а Кир разгромява вавилонския цар Набонид (556-539 г. пр. н.е.) при Опис (септ. 539 г. пр. н.е.). На 12 окт. Вавилон пада, ръководилият отбраната син на Набонид Балтазар е убит, а на 29 окт. Кир е коронован от местните жреци за „цар на Вавилон, цар на страните”. Сирия, Финикия (получава в награда монопол върху имперския флот), Палестина и Арабия се подчиняват доброволно. Владетелят на Персия вече приема титлата „цар на четирите посоки на света”.

Следва поход в Средна Азия: покорени са Дрангиана, Хорезъм, Бактрия, Согдиана, Арахозия, Гедросия и различни скитски племена (сака). В хода на тази кампания Кир и намира смъртта си в сражение с масагетите на брега на р. Яксарт (Сърдаря) – юли 530 г. пр. н.е. Според Херодот предводител на масагетите е жена - Томирис. Погребан е в старинната столица Пасаргади.

Кир е не само талантлив военачалник, но и мъдър администратор. Именно той полага фундамента от принципи, върху които се крепи империята: добронамереност към покорените народи, запазване на местната администрация, умереност в данъчното облагане, съюз с жречеството и веротърпимост. Покорените държави не са опустошавани и разграбвани, каквато е практиката до момента. Вавилон е защитен от мародери след превземането му от специална стража, назначена от победителя. Пленените царе Крез и Набонид са пощадени и прекарват остатъка от си в почетен плен, а последният според вавилонския жрец Берос дори като управител на Кармания.

Всички жители от различни народности, преселени насилствено в Асирия и Вавилон получават възможност да се върнат по родните си места. Възстановени са разрушените храмове и в тях са върнати изображенията и символите на местните божества, събрани преди това във Вавилон. Най-известен (заради Библията) е указът за възстановяване на Йерусалимския храм (538 г. пр. н.е.), но това съвсем не е бил изолиран акт на особено благоволение към евреите. В своя манифест върху Цилиндъра на Кир от същата година се декларира освобождаване на всички пленници и реликви - „боговете...върнах по техните места и благоустроих техните вечни жилища. Събрах всички хора и ги върнах в техните поселища. Боговете на Шумер и Акад...по заповед на Мардук благополучно поставих в техните обиталища”. Иманно поради това този паметник се смята за един от първите примери за гарантиране на човешките права и свободи. Отново е застроен унищоженият още от асирийския цар Асархадон (680-669 г. пр.н.е.) финикийски град Сидон и в него е поставен местен цар. Тези жестове помагат населението на империята да не се чувства зависимо и покорено, а да възприема персийската власт като своя. За това спомага и практиката на широко самоуправление и набирането на чиновниците в сатрапиите от местните аристократи, превърнати в предани служители. В ръцете на прекия представител на персийския цар- сатрапа остава само върховният контрол, събрането на умерени данъци и военното командване. За пръв път в Древния Изток се появява моделът на „благосклонния монарх”- благосклонен не само към собствения, но и към чуждите народи и благословен не само от своите, но и от чуждите богове.

(530 - 522 г. пр. н.е.)

титла: - „хшаятия вазрака” :
велик цар

ст. перс. (Ariya): - Ка(м)буджия

акад. (асиро-вавил.) | - Кам-бу-зи-йа

елам.: - Канпузийя

арам. (imperial Aramaic): ܩܢܒܘܙܝ - Канбузи

יבד. כנבוזי

στ. γρ. : Καμβύσης Β'

перс: هی کمبوج

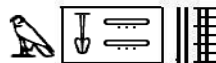
др. егип. (като фараон):

Кембеджет (име като син на Ра - „сат-Ре“)

Месути-Ре : „роден от Ра” (тронно име „несу-бити” като цар на Египет)

Хор-сема-тауи: „Хор-обединител на Двете Земи“ (име като възплъщение на слънчевия бог Хор – праотец на фараоните)

Син на Кир Велики от Касандана, дъщеря на Фарнасп от рода на Ахеменидите. Първоначално цар на Вавилон (от 1 апр. 538 г. пр. н.е.). Става съвладетел на баща си преди неговия фатален поход. Възкачва се на трона при едновременни въстания на множество покорени народи, които са потушени.

Дело на живота му е покоряването на Египет: През пролетта на 526 г. пр. н.е. той нахлува в страната възползвайки се от измяната на гръцките наемници и началника на египетския флот, върховния жрец на Нейт в Саис Уджагоресент. Фараонът Псаметих III (526-525 г. пр.н.е.) е разгромен при Пелузий (май 525 г. пр. н.е.) в източната Делта на Нил. След обсада и превземане на Мемфис (юни 525 г. пр. н.е.) Псаметих попада в плен, а 2000 египетски велможи са избити, с което се слага край на Саиската династия (685-525 г. пр. н.е.). Въпреки това бившият фараон е пощаден, а като цяло Камбиз се опитва да следва добронамерена политика към египтяните – лоялната върхушка запазва постовите си в управлението и получава нови за сметка на непокорните чиновници, населението е защитено, храмовете получават дарове, а той е коронясан за фараон според местните обичаи и получава египетски имена. По-късно имат място и разрушения на храмове и градове Мемфис, Серапеума, Рамесеума, убийство на свещения бик Апис), с неясна причина, възможно заговори за съпротива срещу чуждите окупатори. Тези събития може и да са съчинени от гръцките писатели (Херодот, Страбон, Диодор).

Опитите да подчини Либия и Етиопия (Куш), са неудачни. 50 000 армия загива в пясъчна буря при поход срещу Озаиса на Амон (Сива), а експедицията в Куш (зимата на 524/523 г. пр. н.е.) се проваля поради липса на продоволствие, епидемии и умелата съпротива на кушитския цар Настасен (335-315/10 г. пр. н.е.). Умира през април 522 г. пр. н.е. при похода срещу въстаналия междувременно в Персия, Мидия и Вавилон претендент Бардия (Гаумата).

(522 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya) 𐎠𐎼𐎷𐎡𐎴𐎧𐎺𐎠 - Бардия

елам.: - Пиртия перс: ای برد

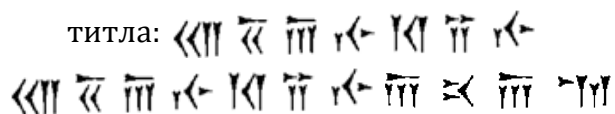
акад. (асиро-вавил.): - Бар-зи-йа

титла: <<Π & Π Π ρ< Ι< Π ρ< ρ< Π ρ< Π ρ<
„хшаятия вазрака“ - велик цар

στ. γρ. : Σμέρδης

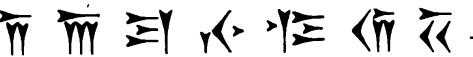
Според Бехистунския надпис на Дарий Бардия е брат на Камбиз, убит по негова заповед още преди похода в Египет. Неговият двойник, мидийският маг Гаумата вдига въстание (11 март-2 април 522 г. пр. н.е.) и завзема властта в империята. След като му се подчиняват всички източни провинции, за да придобие популярност отменя данъците за тригодишен срок, разрушава храмове на местни божества. След заговор начело с Дарий заловен и екзекутиран в Сикаяуватиш, Мидия (29. септ.). Немалко изследователи смятат, че всъщност Гаумата е наистина разбунтувалият се Бардия, а надписът е пропаганден.

Дарий I Велики (522 - 486 г. пр. н.е.)

титла:

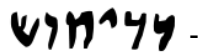
- „хшаятия хшаятиянам” :
цар на царете

ст. гр. : **Δαρείος Α' ὁ Μέγας**

ст. перс. (Ariya): -
Дар(а)явауш : „притежаващият” или „владеещият”, оттам
у гръцките автори като Херодот : ἑρξίης - ”могъщият”
(Herod. Hist.VI,98,3) или „придържаш се към доброто ,
добродетелен”.

акад. (асиро-вавил.): - Да-ри-йа-муш

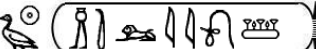
елам.: - Тарийамауш

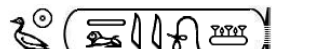
арам. (imperial Aramaic): - Дарйа(х)веш

ивр. **דָּרְיוֹשׁ**

перс: **وَشی‌دار**

др. егип. (като фараон):

 - Дариуш,

 - Интариуш
(лично име като син на Ра)

 - Сетут-Ре:
„потомък на Ра”
(тронно име „несу-бити”)

 - Менех-иб:
„притежаващ съвършена воля,
волеви, властен, с властно сърце”
(име като Хор)

Представител на линията в рода на Ахеменидите, водеща началото си от Ариарамна. Син на сатрапа на Партия Хистасп (Вищаспа). Получава престола след заговор на аристократи срещу Бардия-Гаумата. За да се легитимира се жени за дъщерята на Кир Велики Атоса. В началото на царуването си трябва да се справи последователно с няколко вълни от въстания в Елам (три пъти, начело съответно с : Асина, персийския наместник Мартия, и Атамайта-Иншушинак), Маргиана (бунтът на Фрада), Асирия, Египет, Армения. През 522 г. пр. н.е. срещу него се е надигнала практически цялата империя.

Най-сериозен е бунтът във Вавилон където местните благородници се възползват от отсъствието на персийския наместник Отанес и войската му притекли се на помощ в другите метежни региони. Те се укрепват в града и поставят на трона Нидинту-Бел, наречен Навуходоносор III (522 г. пр. н.е.). Дарий разгромява бунтовниците на река Тигър (13 дек. 522 г. пр. н.е.) и при гр. Зазан на Ефрат (18 дек.), а накрая си връща Вавилон. Почти веднага след отзоваването на армията в други места размириците започват наново – този път начело с Навуходоносор IV – арменския княз Араха (521-520 г. пр. н.е.). Срещу владетеля си въстава дори самата Персида. Там Вахяздата се представя за Бардия и разпростира властта си дори до Арахосия. След битките край тамошната крепост Капишканиш (22 дек. 522 г. пр. н.е.) , в областта Гандутава (21. февр. 521 г. пр. н.е.) и край Раха в Персида (25 май) метежниците са разбити. В Мидия въстанието е начело с Фраорт (Фравартиш) II. След битките при Маруш (12 ян. 521 г. пр. н.е.) и Вишпаузатиш (8 март) нито пълководецът на Дарий Видарна, нито собственият му баща Хистасп съумяват да ликвидират метежа. Едва след като начело на армията застава царят, в сражението край гр. Кундуруш (7 май) персите удържат решаваща победа и си връщат контрола над Мидия.

Накрая всички въстания са потушени за година от лоялната армия и верните военачалници, а водачите езекутирани, вкл. един от съратниците, които го възкачват на престола - Интаферн, застанал начело на нов заговор. В над 20 големи битки загиват ок. 150 000 души, но единството на страната е затвърдено окончателно. Умиротворяването на държавата е последвано от експедиции по укрепване на нейните граници. В Египет местният сатрап Арианд започва да се държи независимо и е езекутиран (518 г. пр. н.е.). В гръцка Киренайка са поставени начело лоялни местни управници. Персийската власт се разпростира в Либия, Куш (Нубия) и Пунт (Сомалийското крайбрежие). Дори Картаген се признава за васал, макар и формално. По поречието на Инд с помощта на флот, командван от карицеа Скилак е образувана нова сатрапия Индия (Хинду) – 517 г. пр. н.е.

В Средиземно море финикийският флот е завзема последната силна гръцка държава – остров Самос. Неговият тиранин Поликрат (535-522 г. пр. н.е.) е убит от сатрапа на Лидия Орет, а през 517 г. пр. н.е. пълководецът Отана нахлува на острова и го превръща заедно с Хиос в част от персийската държава.

Сериозно предизвикателство е ефективното противодействие срещу скитите (др. перс. „сака”). Те използват смутовете в държавата на Ахеменидите, за да нападат и плячкосват нейните провинции в Средна Азия. В първия си поход (519 г. пр. н.е.) Дарий достига поречието Амударя и Сърдаря, покорявайки

местните „сака хаомаварга“ (скити приготвящи напитката хаома) и „сака тиграхауда“ (скитите с островърхи шапки), но не постига желания успех. Вторият вариант в „политиката на съдържане“ е удар на скитския племенен съюз в гръб- вместо в централноазиатските степи в източноевропейската равнина. Тамошното население е наричано от персите „сака парадарайа“ (отвъдморски скити) и техен водач по онова време е Идантирс. През 512 г. пр. н.е. (различни датировки между 516 и 508 г. пр. н.е.) персийската армия подкрепяна от флот малоазийски йонийци преминава Босфора по мост, построен от гръка Мандрокъл. Тракийските племена признават властта на Ахеменидската империя, а създадената впоследствие сатрапия Скудра включва и голяма част от днешните български земи. В устието на Дунав войските разгромяват местните гети и Дарий навлиза в Северното Черноморие, като преследва скитите до р. Танаис (Дон) и отвъд него, но без да получи възможност за решително сражение. Принуден е да се върне обратно по същия път, тъй като армията му е отслабена от глад, болести и умора. Все пак основната цел е постигната и скитите престават да нападат владенията му. Част от войските начело с пълководеца Мегабаз (Багабухша) остава и подчинява Македония. Нейният цар Александър I (498-454 г. пр. н.е.) се покорява на персийската власт. Отана пък покорява Византион и Халкедон, островите Лемнос и Имброс. Създаден е плацдармът за Гръко-персийските войни (499-449 г. пр. н.е.).

Тяхно начало е Йонийското въстание (499-493 г. пр.н.е.), предизвикано намеса на персийските управници в делата на местните полиси. Бунтовниците начело с тирана на Милет Аристагор дори обсаждат и изгарят Сарди (498 г. пр. н.е.). Малка ескадра изпратена в тяхна подкрепа от Атина и съюзника ѝ Еретрия става повод за по-късната персийска инвазия. Армията на Дарий разгромява въстаниците край Ефес (498 г. пр. н.е.), а морското сражение при Саламин (497 г. пр. н.е.) възвръща Кипър. След сражението край р. Марсий (496 г. пр. н.е.) е потушен бунтът в Кария, а финикийски флот от 600 кораба разгромява бунтовниците в морската битка край о. Лада (495 г. пр. н.е.). Милет е обсаден, превзет и жителите му са изселени край Персийския залив (494 г. пр.н.е.). Персия си възвръща пълния контрол над Анатолия.

През 492 г. пр. н.е. новият сатрап на Мала Азия и зет на Дарий, Мардоний начело на армия и флот се отправя към Балканска Гърция. Флотът обаче е унищожен от буря край Халкидики, а лагерът му е нападен от трако-фригийското племе бриги (Североизточна Македония) и на войската са нанесени големи загуби. В резултат Мардоний се оттегля. Въпреки това през 491 г. пр. н.е. пристигналите в Елада пратеници постигат редица успехи. Васали стават беотийската Тива, о-в Егина и повечето гръцки острови. В Атина и Спарта обаче посланиците са убити.

Новият поход започва през 490 г. пр. н.е. начело с пълководците Датис (Дата) и Артаферн (Артахварна, племенник на Дарий), с които е и прогоненият от Атина бивш тиранин (527-510 г. пр. н.е.) Хипий. Флотът дебаркира на о-в Евбея, а съюзникът на Атина полис Еретрия е обсаден и превзет. След десант в Атика в решителното сражение при Маратон (12 септ. 490 г. пр. н.е.) персите са разбити от Милтиад и принудени да отплават обратно в Мала Азия. Междувременно въстава и Египет. В разгара на подготовката за нов поход Дарий умира (64 г.), оставяйки въпроса за своя наследник нерешен.

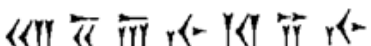
При Дарий I империята на Ахеменидите преживява най-големия си разцвет – границите ѝ се простират от Дунава и Македония до река Инд и Оман; от средноазиатските степи до Картаген и Етиопия. Нейният владетел е наистина цар на царете. Във вътрешнополитически план Дарий също оставя забележима следа от своето управление, като решенията му спечелват уважението на приятели и врагове. Той реорганизира административно страната на сатрапии, като оставя само граждански правомощия за сатрапите и връчва военното командване в мирно време на независими военачалници. По този начин се изключва концентрацията на власт в ръцете на един управник и се предотвратява възможността за метеж. Организира се и служба за таен надзор, начело с хазрапата- началник на царската гвардия („безсмъртните“). Земевладението е реформирано, като в отделните провинции се създават свободни от данък латифундии за царската фамилия и върнатата аристокрация. Специален поземлен фонд снабдява с имоти и отбиващите военна повинност. Ок. 518 г. пр. н.е. е въведена и нова система от данъци, определяни конкретно за всяка провинция съобразно количеството обработваема земя и другите природни богатства. Системата се оказва толкова ефективна, че в хазната годишно влизат ок. 7740 вавилонски таланта сребро (над 230 тона) – колосална за времето си сума. За финансовата стабилност допринася и въвеждането (517 г. пр. н.е.) на единна монетна единица – златния дарик, който има право да сече само царят. Из цялата империя е прокарана мрежа от павирани пътища и е учредена конна пощенска служба. През 518 г. пр. н.е. е възстановен за корабоплаване древният канал свързващ Нил с Червено море с дължина 84 км. Търговията в държавата преживява небивал подъем.

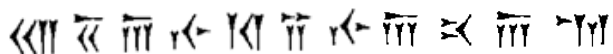
Символ на разцвета и могъществото на империята става новата столица на Дарий – Парса (гр. Персеполис), украсена с разкошни дворци и храмове. За съграждането и украсата ѝ са събрани майстори от цялата империя. Забележителни паметници от това време са и Бехистунският надпис на скала между дн. Хамадан и Керманшах в Иран, както и разкошната гробница на Дарий в Накше-Рустам. Завършен е Вторият храм в Йерусалим (518/517 г. пр. н.е.).

Засилената почит към Ахура Мазда и съвпадението между имената на бащата на Дарий (Вишаспа) и покровителя на Заратустра Кави Вишаспа (Авеста, Ясна XLVI 14) карат някои изследователи да виждат в него адепт на зороастризма. Срещу тази хипотеза обаче са повдигнати множество възражения.

Ксеркс I

(486 - 465 г. пр. н.е.)

титла:

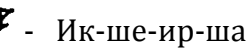
- „хшаятия хшаятиянам”:

цар на царете

ст. гр. : Ξέρξης Α'

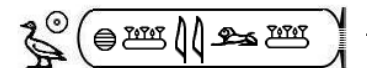
ст. перс. (Ariya): - Хшаярша(н)
„цар - герой” или „доблестен цар”; „цар сред герои”
Herod. Hist.VI,98,3: ἄρῆιος - ”войнствен, войнолюбив”

акад. (асиро-вавил.): - Ах-аш-ша-ху-шу

елам.: - Ик-ше-ир-ша

арам. (imperial Aramaic): - Ахшеверуш или Ахашверош

др. егип. (като фараон):

 -

Хершеш или Шерше
(лично име като син на Ра)

ивр. **חִשְׁיָאֵרֶשׁ** или **חִשְׁיָאוֹרֶשׁ**

перс: **ارشای خشا**

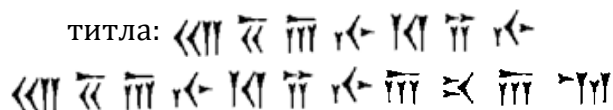
Син на Дарий от Атоса, дъщерята на Кир. Става цар след жестока дворцова борба с Артобазан – първороден син на Дарий от първата му съпруга. Решаваща се оказва подкрепата на майка му, която има огромно влияние. Успява да потуши въстанието в Египет (ян. 484 г. пр. н.е.) и поставя за сатрап брат си Ахеменис. Ограничава местното самоуправление и конфискува храмово имущество. Не приема египетски царски имена. Ликвидирани са и бунтовете във Вавилон начело с Бел-шимани (юли 484 г. пр. н.е.) и Шамаш-ериба (авг. 482-март 481 г. пр. н.е.). И в двата случая със задачата се справя Мегабиз (Багабухша), зет на Ксеркс. Владетелят престава да се нарича „цар на Вавилон” и заповядва да претопят златната статуя на Мардук, важна за коронацията на местните владетели при новогодишния ритуал. Градските укрепления са сринати, р. Ефрат е отклонена за да раздели града от храмовия комплекс, повредени са зикуратът Е-теменанки и храмът Е-сагила.

След умиротворяването на страната е ред на Гърция, като Аргос и Тесалия се покоряват доброволно. През лятото на 480 г. пр. н.е. армията, наброяваща между 80 и 200 000 д. от цялата империя се отправя в поход и успешно достига прохода Термопили на границата между Северна и Средна Гърция. В сражението там (септ. 480 г. пр. н.е.) спартанският цар Леонид и отредът му са избити, но настъплението е забавено. Персийският флот, отслабен от две бури достига о. Евбея и в сражението край н. Артемизий (авг. 480 г. пр. н.е.) също е забавен успешно от атинския стратег Темистокъл. Все пак персите нахлуват в Атика, превземат и опожаряват Атина, без обаче да навредят на военната ѝ мощ. В решаващата морска битка при о. Саламин (28 септ. 480 г. пр. н.е.) атинският флот разбива персийския. Останките от него начело с Ксеркс отплават към Мала Азия. Сухопътна армия (ок. 75 000 д.) начело опитният пълководец Мардоний (Мардуния) - един от заговорниците възкачили Дарий на трона и негов зет продължава операциите. В началото на 479 г. пр. н.е. тя отново опустошава Атика, а след това се оттегля в съюзна Беотия. В битката при Платея (пролетта на 479 г. пр. н.е.) е разбита от спартанския регент Павзаний, Мардоний е убит а оцелелите перси начело с Артабаз се изтеглят, с което се слага край на персийската инвазия. Съюзният флот начело с атинския стратег Ксантип и спартанския цар Леотихид извършва десант край н. Микале в Йония (Мала Азия), и унищожава останките от персийския флот (27 авг. 479 г. пр. н.е.), охраняващия ги корпус, а предводителят му Тигран е убит. Средиземноморските острови (Самос, Лесбос, Хиос) и малоазийското крайбрежие са освободени. Пролетта на 478 г. пр. н.е. Ксантип превзема гр. Сест на Дарданелите, сатрапът Артанкт е убит, а Павзаний завоюва част от Кипър и Византион (478 г. пр. н.е.). Атинският стратег Кимон изтласква персите от Тракия, превземайки важната крепост Ейон на р. Стримон (Струма – 477 г. пр. н.е.). Същият ги разбива окончателно в сраженията по суша и море на р. Евримедонт в Памфилия (466 г. пр. н.е.; друга датировка -469 г. пр. н.е.).

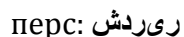
Неуспехите на Ксеркс в гръко-персийския конфликт водят до недоволство в империята. Опит за заговор прави брат му Масиста, сатрап на Бактрия, но той е неуспешен и завършва с убийството му. По-нататъшната си енергия владетелят концентрира върху интензивни строителни мероприятия. Най-значимите паметници от периода са в Персеполис (Портата на народите, Залата на стоте колони, дворци и съкровищница), Суза, Тушпа на ез. Ван, планината Елвенд до Екбатана и др. Антидевовският надпис на Ксеркс (познат от каменни плочи в Персеполис и Пасаргади) забранява почитането на божествата, наречени деви и говори за разрушаване на техни храмове. Според зороастризма (Авеста, Ясна, XXXII, 3-5) деите са зли демони, затова този паметник се приема като свидетелство за принадлежност на Ксеркс към зороастризма. Хипотезата обаче се счита за спорна.

В края на царуването на Ксеркс (467 г. пр. н.е.) настъпва глад и е проведена чистка сред чиновниците. Това провокира недоволство и през август 465 г. пр. н.е. той е убит (на 55 г.) заедно със сина си Дарий от заговорници начело с началника на царската гвардия Артабан и дворцовия евнух Аспамитра.

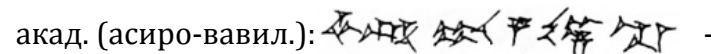
Артаксеркс I Дългоръки (465 - 424 г. пр. н.е.)

титла:
- „хшаятия хшаятиянам” :
цар на царете

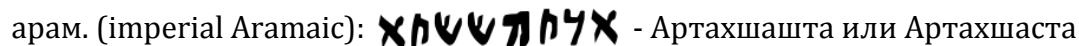
ст. гр. : Ἀρταξέρξης Α' ὁ Μακρόχαιρ

перс:

ст. перс. (Ariya): - Артахшатра
или Артахшаса : „властващ чрез правда” „справедлив владетел”
или „владеещ праведно царство” ; „почитан цар”
Herod. Hist.VI,98,3: μέγας ἀρήςιος - ”велик войнолюбец”

акад. (асиро-вавил.): -
Ар-так-ша-аш-ши

елам.: - Ир-так-ша-аш-ша

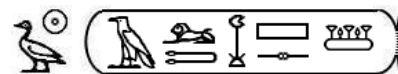
арам. (imperial Aramaic): - Артахшашта или Артахшаста

ивр. или

др. егип. (като фараон):

Артахершеш или

Арташерше (лично име като син на Ра)

Син на Ксеркс от съпругата му Аместрида. Идва на власт след заговора на Артабан и Аспамитра, при който са убити баща му и по-големият му брат. Наричан от гърците Μακρόχαιρ заради видимо по-дългата си от лявата дясна ръка. Няколко месеца след коронацията извършва преврат срещу двамата придворни при който те са убити. Бунт срещу него вдига брат му, сатрапът на Бактрия Хистасп (Вищаспа), но е победен и екзекутиран. За да си гарантира престола в бъдеще Артаксеркс избива всичките си братя.

През 460 г. пр. н.е. въстава Долен Египет начело с либиеца Инар (Ина-х-рау) и номарха на Саис Амиртей (Амун-дар-есу) I (462-449 г. пр. н.е.). Бунтовниците установяват контрол над Делтата, разгромяват персите при Папримис (460 г. пр. н.е.), убиват сатрапа Ахеменис и завземат Мемфис, обсаждайки местния гарнизон в цитаделата му. На помощ е извикан атински флот, който опустошава Кипър и разбива персийския в устието на Нил. Нов експедиционен корпус (456 г. пр.н.е.) под командването на сатрапа на Сирия и Палестина (Заречие) Мегабиз (Багабухша), подкрепен от финикийски флот обаче отвоюва Мемфис обратно, а египтяните и гърците изтласкани на о. Просопотида в Делтата, където през 454 г. пр.н.е. са окончателно разбити. Инар е пленен и разпънат на кръст в Персия, а втори гръцки флот е разгромен от финикийците. Нов сатрап на Египет е Арсам, син на Артаксеркс. Синовите на водачите на бунта Фанир (Таниру) и Павсирис (Па-Усире) съхраняват властта в башините владения.

Мегабиз вдига метеж срещу царя и разбива войските му в две сражения през 450 г. пр.н.е. На следващата година обаче се помирява с него и отново признава властта му поради гръцката инвазия на Кипър. Атинският флот начело с Кимон превзема острова, като по време на обсадата на Китион той се разболява и умира. Армията на Мегабиз дебаркирала на острова е разбита по суша, а финикийският флот по море във втората битка при Саламин (449 г. пр. н.е.). Гърците обаче са принудени да напуснат острова. Изтощените от войни страни се съгласяват на преговори. Те завършват със сключването на т. нар. Калиев мир в Суза (449 г. пр. н.е.). Окончателно легитимирано разделянето на Средиземноморието на сфери на влияние между империята и гърците, най-вече Делоския морски съюз (477-404 г. пр. н.е.) доминиран от Атина. На Персия се забранява да изпраща флот в Егейско и Мраморно море, както и да сухопътни армии на разстояние по-малко от тридневен конен преход от западното крайбрежие на Мала Азия. Атиняните и техните съюзници са задължени да изтеглят гарнизоните си от малоазийските градове, да не нападат Кипър и да не подпомагат за в бъдеще египетските бунтовници.

Артаксеркс приютава бившия страшен враг на Персия, атинския стратег Темистокъл след острокизирането му през 472/471 г. пр. н.е. и го прави управител на Магнезия в Мала Азия. През неговото управление еврейската общност в Палестина и еврейската клика в царския двор започват да придобиват все по-голямо влияние, след като той изпраща официално в Йерусалим свещеника Ездра (457 г. пр. н.е.) и виночерпеца си Неемия (444 г. пр. н.е.) за да ръководят административно - религиозно тамошната общност и храма на местния бог Яхве, както и да възстановят стените на града.

През 424 г. пр. н.е. след 41 годишно царуване Артаксеркс умира в един и същи ден заедно със съпругата си Дамаспия.

Ксеркс II (424 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya): 𐎧𐎡𐎴 𐎠𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - Хшаярша(н)

ст. гр. : Ξέρξης Β'
перс: ارشای خشا

титла: 𐎧𐎡𐎴 𐎠𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - „хшаятия хшаятиянам „ – цар на царете

Син на Артаксеркс от Дамаспия и легитимен наследник на престола. Управлява в продължение само на 45 дни през май-юли 424 г. пр.н.е., след което е убит от заговорници начело с полубрата му Секудиан. Сведения за него липсват в автентични източници. Единственото споменаване за него и приемника му е в Персийска история (Περσικά) на Ктесий Книдски (II пол. на V – IV в. пр.н.е.), пленник в двора на персийския цар Артаксеркс II между 414-397 г. пр.н.е.

Секудиан (424-423 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya) възм.: 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - Сагудануш:

„принадлежащ на (свързан със) Согдиана“, „согдиец“. Согдиана:

персийска провинция в Средна Азия, поречието на Амударя и Сърдаря в дн. Узбекистан.

ст. гр. : Σεκυδιανός

перс: انوسیسغد

титла: 𐎧𐎡𐎴 𐎠𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - „хшаятия хшаятиянам „ – цар на царете

Син на Артаксеркс от наложница - вавилонянката Алогине. Идва на власт след убийството на брат си. Поддържан от дворцовия евнух Фарнак и вавилонския сатрап Менастан. Най-сериозна поддръжка има в Елам, където вероятно е коронясан едновременно с Ксеркс II. Царува едва пет месеца и половина (от юли 424 г. пр. н.е. до нач. на февр. 423 г. пр. н.е.). На свой ред е свален по заповед на началника на конницата Арбар и екзекутиран.

Дарий II Незаконородени (424/423 - 404 г. пр. н.е.)

ст. перс. (Ariya): 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - Дар(а)явауш

др. егип. (като фараон):

акад. (асиро-авил.): 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - Да-ри-йа-муш

 - Дариуш,
(лично име като син на Ра)

титла: 𐎧𐎡𐎴 𐎠𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴

𐎧𐎡𐎴 𐎠𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - „хшаятия хшаятиянам“ :

елам.: 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 𐎧𐎡𐎴 - Тарийамауш

ивр. דריוש

цар на царете

арам. (imperial Aramaic): 𐤠𐤓𐤓𐤕𐤕 - Дарйа(х)веш

ст. гр. : Δαρείος Β' ὁ Νόθος

перс: وشایدار

Син на Артаксеркс от друга вавилонска наложница – Космартидене и сатрап на Хиркания. Женен за своята полусестра Парисатида (Парушиятиш) Рожденото му име е Ох (Вахаука), а при възкачването на престола (преди 13 февр. 423 г. пр.н.е.) приема името Дарий. Издига го кликата на началника на Арбар, евнуха Артоксар и сатрапа на Египет Арсам. Ок. 413 г. пр.н.е. се отцепва сатрапът на Лидия Писутен. Срещу него е изпратен военачалникът Тисаферн. Той се справя със задачата като подкупва командира на гръцките наемници Ликон. След потушаването на бунта става сатрап на Лидия и възобновява активната персийска политика в района – вече с пари и дипломация: „разделяй и владей“. Сключва съюз със Спарта (413 г. пр.н.е.) с който връща на Персия малоазийските гръцки градове. Заедно със спартанците усмирява и бунта на Аморг, син на Писутен в Кария. Между 415-411 г. пр.н.е. дава политическо убежище на атинския водач Алкивиад, който обаче отново сменя страните. Същият през 409 г. пр. н.е. разбива персийско-спартанския флот при Кизик, овладява града и прогонва сатрапа на Фригия Фарнабаз. Едновременно с това избухва въстание в Мидия, потушено с много усилия. Фарнабаз сключва мир като предава на Атина Халкедон. Тисаферн е понижен в сатрап на Кария, а властта над Лидия е предадена на сина на Дарий Кир Млади (408 г. пр. н.е.), който усмирява мизийците и писидийците и финансира Спарта в Пелопонеската война (431-404 г. пр. н.е.). Тримата малоазийски сатрапи провеждат независима политика и практически враждуват. През 405 г. пр. н.е. избухва въстание в Египет начело с Амиртей II (405-399 г. пр. н.е.).

Артаксеркс II Паметливи

(404 - 359 г. пр. н.е.)

титла:

- „хшаятия хшаятиянам”: цар на царете

ст. перс. (Ariya) - Артахшатра

или Артахшаса

акад. (асиро-вавил.):

елам.: - Ир-так-ша-аш-ша

арам. (imperial Aramaic): - Артахшашта или Артахшаста

ст. гр. : Ἀρταξέρξης Β' ὁ Μνήμων

перс:

ивр. или

Първороден син на Дарий и Парисатида, преди възкачването на престола носи името Аршак. Учудва всички с отлична памет, която му спечелва и прозвището. Брат му Кир Млади, сатрап на Лидия, Фригия и Кападокия и главнокомандващ войските в Мала Азия организира заговор, който е разкрит от сатрапа на Киликия Тисаферн и с помощта на Спарта набира гръцки наемници за да завземе властта. Фараонът Амиртей (Амун-дар-есу) II отвоюва от персите Горен Египет (401 г. пр.н.е.). Кир потегля на поход срещу брат си с голяма армия, включваща 11 000 гръцки хоплити начело със спартанеца Клеарх и флот командван от друг спартанец – Самий. Така принуждава сатрапа на Сирия Аброком да пренасочи събраната за борба с Египет армия на помощ на Артаксеркс. Египтяните пренасят военните действия в Азия, а египтянинът Тамосе довежда още кораби в помощ на Кир. Решаващата битка е при Кунакса, северно от Вавилон (3 септ. 401 г. пр. н.е.). В нея Кир е убит, а армията му се разбягва, освен гръцките наемници. Те се опитват да предложат услугите си на победителя, но опитният Тисаферн подмамва предводителите им на преговори, където те са убити. Въпреки това корпусът избира нови командири и съумява да се добере до пристанището Синопе на Черно море, откъдето напуска страната (400 г. пр. н.е.).

Персите решават да накажат малоазийските гърци за помощта им оказана на Кир, вследствие на което избухва война с покровителстващата ги Спарта (397 г. пр. н.е.). В Анатолия е изпратен спартанският цар Агесилай II (401-358 г. пр. н.е.), който води действия с променлив успех срещу Тисаферн и Фарнабаз. На страната на спартанците преминава ковчезникът Спитридат заедно с намиращата се у него хазна, а Агесилай напада Фригия. През 395 г. пр. н.е. той разгромява персийската конница близо до Сарди. Неутрализира го бившият атински стратег Конон, преминал на персийска служба. С новопостроен флот той прогонва спартанските гарнизони от някои малоазийски градове, отвоюва Родос и саботира доставките на зърно за Спарта, изпращани от Египет. Тисаферн обаче прекратява финансирането му, затова той заминава за Суза и там заедно с майката на царя дискредитира сатрапа. Той е осъден на смърт (395 г. пр. н.е.) и убит от аристократите Тифравст и Арией. Първият е назначен на негово място, а вторият получава Киликия. По същото време Агесилай привлича владетеля на Пафлагония Отис да измени на Персия. В двора на Артаксеркс се вихрят интриги при които майка му отравя жена му Статира. Центърът е напълно неспособен да се справи с проблемите по места.

Положението е спасено от Тифравст, който изпраща довереника си Тимократ с 30 000 дарика за да създаде съюз срещу Спарта. Атина, Аргос, Тива и Коринт започват Коринтската война (395-387 г. пр. н.е.). Флотът на Конон и Фарнабаз разгромява спартанския на Писандър при Книд (10 авг. 394 г. пр. н.е.), а в Мала Азия сатрапът на Йония Струф разбива армията, командвана от Фиброн. С персийско злато Атина възстановява урепленията си. В Суза е сключен изгодният Царски или Анталкидов мир (387 г. пр. н.е.), по който Персия запазва контрола си над Анатолия и Кипър.

Следва война с широка коалиция, включваща Египет на фараона Ахорис (393-380 г. пр. н.е.), гр. Барка в Либия, кипърския цар Евагор (410-374 г. пр. н.е.), палестинските араби и писидийците в Мала Азия. Египтяните разбиват персите, установяват контрол над източното Средиземноморие, воюват във Финикия и Киликия. Кария обявява независимост. Персите обаче побеждават Евагор в морска битка при Китион (381 г. пр. н.е.) и на следващата година той се признава за персийски васал. През 373 г. пр. н.е. Фарнабаз нахлува в Египет и завзема Мендес в Делтата. Експедицията обаче е прекратена поради липса на продоволствие и фараонът Нектанеб (380-362 г. пр. н.е.) запазва трона си. Хаосът обаче подклажда сепаратизма- следва Великият бунт на сатрапите.

През 373 г. пр. н.е. въстава сатрапът на Кападокия Датам, през 367 г. пр. н.е. го последва фригийският- Ариобарзан. Последват го този на Йония- Оронт и дори първоначално лоялният Автофрадат от Лидия. Подкрепят ги Атина, Спарта, местните писидийци, ликийци, финикийските градове и династът на Кария Мавзол II (377-353 г. пр. н.е.), а египтяните нахлуват в Сирия. Бунтовниците обаче водят независима и некоординирана политика и сключват сепаративни споразумения с Артаксеркс. Оронт и Автофрадат му се подчиняват, а Датам и Ариобарзан са убити. През 359 г. пр. н.е. бунтът приключва. Междувременно Хорезм, Согдиана, скитите и Арабия стават реално независими, а първородният и вторият царскинове : Дарий и Ариасп правят заговор. Първият е убит, а вторият се самоубива. Когато царят умира (86 г.), империята на Ахеменидите демонстрира признаци на дълбока криза.

Артаксеркс III Ох

(336 - 330 г. пр. н.е.)

титла:

- „хшаятия хшаятиянам”: цар на царете

ст. гр. : Ἀρταξέρξης Γ' Ὀχου (Ὀχος)

ст. перс. (Ariya): - Артахшатра

или Артахшаса

акад. (асиро-вавил.): - Ар-так-ша-аш-ши

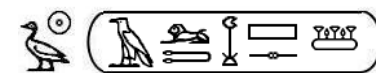
елам.: - Ир-так-ша-аш-ша

арам. (imperial Aramaic): - Артахшашта или Артахшаста

ивр. или

перс:

др. егип. (като фараон):

Арташерше

(лично име като син на Ра)

Син на Дарий и Статира. До възкачването си на престола носи името Ох (Вахаука) – на дядо си Дарий II. След коронацията се разправя с братята си (ок. 115 от различни наложници) за да предотврати заговори, като избива ок. 80 от тях. С твърда ръка извежда империята от кризата и ѝ дава временна стабилност. Първа задача е усмиряването на Мала Азия. Подчинено е отново обявилото независимост племе кадусии, което обитава югозападното крайбрежие на Каспийско море в дн. Азербайджан и оттам извършва набези в Анатолия. Заслугата е на братовчед му Дарий Кодоман, който по-късно става и цар. Издава заповед всички малоазийски сатрапи да разпуснат армиите си (354г. пр. н.е.). Не се подчиняват Артабаз, сатрап на Лидия и Оронт, сатрап на Мизия, като търсят помощ и от Атина. През 354г. пр. н.е. те са разбити. Оронт е помилван, а Артабаз избягва в Македония при Филип II (359-336 г. пр. н.е.).

През 351 г. пр. н.е. на фона на нови размирици в Мала Азия Артаксеркс се отправя в първия си поход срещу Египет, но е отблъснат от фараона Нектанеб II (360-342 г. пр. н.е.) с помощта на гръцки наемници под командата на Диофант от Атина и Ламий от Спарта. Този неуспех води до нови въстания, този път в Кипър и Финикия (349 г. пр. н.е.). Срещу Финикия, подкрепена от Египет с наемнически корпус начело с Ментор от Родос (346 г. пр. н.е.) са изпратени сатрапите на Сирия Белес и на Киликия Мезей, но са отблъснати. Това налага с бунта да се заеме лично царят начело 300 000 армия (345 г. пр. н.е.). Предварително е поискана помощ от Гърция, която е отказана от Атина и Спарта, но получена от Тива, Аргос и Йония. Ментор от Родос преминава на страната на персите. Сидон е превзет и разрушен до основи, 40 000 граждани са избити. По-късно е екзекутиран и предалият се Тенес. До 344 г. пр. н.е. Финикия е усмирена, както и въстаналите юдеи, част от които е преселена в Хиркания на Каспийско море. Бунтът в Кипър е потушен от принца на Кария Идрей и Евагор, син на едноименния покоен кипърски цар, подкрепяни от гръцки наемници и флот начело с атинянина Фокион. Фактът, че в битката за Средиземноморието всички воюващи използват основно гръцки войници недвусмислено показва доколко е отслабнала военната мощ на Персия.

През зимата на 343 г. пр. н.е. армията на Артаксеркс начело с първия министър (везир) – евнуха Багоа (Багай) и Ментор нахлува отново в Египет, превзема силната крепост Пелузий и завладява Делтата. Масовото дезертиране на гръцки наемници прави армията на фараона небоеспособна и той е принуден да бяга в Нубия, а Египет отново е завладян (342 г. пр. н.е.). Този път управлението е съпроводено със сурови мерки – високи данъци, ограбване на храмове и дворци, убийства и други жестокости.

Персия си възвръща контрола над Източното Средиземноморие и голяма част от островите. Ментор от Родос е назначен за главнокомандващ на войските в Мала Азия и я умиротворява. Финансите на страната са използвани в опит да се задържи нарастващата мощ на Филип II, който започва да се очертава като най-сериозния противник на империята. По този начин с успех са подпомогнати царят на одрисите Керсеблепт (358-343 г. пр. н.е.) и гръцкият град Перинт на Мраморно море, който съумява да удържи тежка македонска обсада с персийски пари, продоволствие и наемници.

В края на царуването си Артаксеркс изпълнява възстановеното величие на династията в нови строежи: построява си разкошен палат в Персеполис, както и монументалната Зала на 32-те колони. На различни места в страната са издигнати храмове със статуи на богинята Анахита, почитана заедно с Митра на второ място след Ахура Мазда. Разширен и преустроен е дворецът на Навуходоносор II (605-562 г. пр. н.е.) във Вавилон и е построена внушителна ападана (многоколонна парадна зала за тържествени приеми) – 341 г. пр. н.е.

Истинският архитект на персийското могъщество обаче е евнухът Багоа, който придобива все по-голямо влияние в двора и обсебва решаването на държавните дела. Накрая при едно противопоставяне между придворните клики той отравя царя (87 г.) с помощта на личния му лекар. На трона е поставен преценяваният като удобен по-малък царски син Арсес.

Артаксеркс IV Арсес

(338 - 336 г. пр. н.е.)

титла:

- „хшаятия хшаятиянам”: цар на царете

ст. перс. (Ariya): - Артахшатра

или Артахшаса

акад. (асиро-вавил.): - Ар-так-ша-аш-ши

елам.: - Ир-так-ша-аш-ша

ст. гр. : Ἀρταξέρξης Δ' Ἀρσης

ивр. ארתהשסתא или ארתהשסתא

арам. (imperial Aramaic): - Артахшашта или Артахшаста

По-малък син на Артаксеркс III и марионетен владетел, докато истинската власт в страната е в ръцете на евнуха Багоа, който го поставя на трона. При него Египет отново добива краткотрайна независимост начело с фараона Хабабаш (Хебаш или Хабабаша: 338-336 г. пр. н.е.), княз от Горен Египет. През пролетта на 336 г. пр. н.е. македонският цар Филип II, обединил повечето гръцки полиси в зависима от него Коринтска лига (338-322 г. пр.н.е.) изпраща десетхиляден корпус под командването на опитните пълководци Парменион и Атал в Мала Азия за да освободи гръцките градове там и да подготви плацдарма за нахлуване в Персия. Някои градове като Кизик и Ефес посрещат македонците възторжено. С тях започва преговори дори сатрапът на Кария Пиксодар. По това време умира и главнокомандващият на малоазийските войски Ментор от Родос, така че от персийска страна няма личност и пълководец, който да се противопостави успешно на македонците, които контролират територията от Троя до р. Меандър в Югозападна Анатолия. И този Артаксеркс пада жертва на интригите на Багоа, който го отравя с цялото му семейство, докато царят, инспириран от военните командири подготвя убийството му за да царува без опекуни.

Дарий III Кодоман

(336 - 330 г. пр. н.е.)

титла:

- „хшаятия хшаятиянам”:

цар на царете

ст. гр. : Δαρεῖος Γ' Κοδομανός

ст. перс. (Ariya): - Дар(а)явауш

акад. (асиро-вавил.): - Да-ри-йа-муш

елам.: - Тарийамауш

арам. (imperial Aramaic): - Дарйа(х)веш

перс: وش‌ی‌دار

др. егип. (като фараон):

- Дариуш,
(лично име като син на Ра)

ивр. דריוש

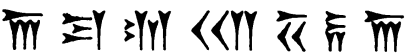
Представител на странична линия в рода на Ахеменидите – син на Арсам, внук на Остана и правнук на Дарий II и Сизигамбис, дъщеря на Артаксеркс II. Този му произход, както и победите срещу кадусиите го правят желан кандидат за престола след смъртта на всички потомци на Артаксеркс III. Коронясан е (46 г.) отново с благословията на всемогъщия Багоа, но скоро започва да провежда самостоятелна линия. Везирът се опитва да отрови и него, но този път не успява и е умъртвен по същия начин, а Дарий царува като истински владетел. Още в началото на царуването си предприема поход в Египет и отново го присъединява към империята. Това обаче е неговият пръв и последен успех. Предстои му фатален конфликт с Александър Велики (336-323г. пр. н.е.), син на убития Филип, който е признат за хегемон на Коринтската лига и упълномощен да продължи „свещения поход” (предлог е опожаряването на атинските храмове от Ксеркс) в Мала Азия.

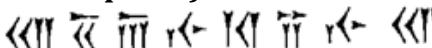
През 335 г. той предприема заблуждаваща маневра, отзовавайки Парменион, с което отслабва вниманието на персите, които изтеглят част от войските си и престават да са в бойна готовност. Пролетта на 334 г. пр. н.е. една армия начело с Парменион пресича Дарданелите, а Александър дебаркира близо до Троя. След съединяването им е формиран 40 000 корпус, основно от македонски сили. В битката при Граник (май 334 г. пр. н.е.) персите са разбити, сатрапът на Лидия и Йония Спитридат е убит, а останките от персийската армия се изтеглят към Милет. Столицата на Лидия Сарди се предава без бой, заедно с цяла Лидия и Фригия. Милет и Халикарнас са превзети. Братът на Ментор от Родос, Мемнон, който ръководи безуспешно отбраната на Халикарнас успява да организира котраудар по море в гръб на македонците, завземайки Хиос и Лесбос. При обсадата на Митилена на Лесбос умира и персийският флот

е отзован. През лятото на 333 г. пр. н.е. Александър вече е в Сирия, но Дарий го изненадва в гръб, като отрязва пътя му към Мала Азия. В битката при Иса, Южна Анатолия (окт. 333 г. пр. н.е.) той е обаче понася тежко поражение, като позорното му бягство от страх преди изходът от битката да е решен го дискредитира в очите на цялата империя. Пленени са майка му, жена му Статира и някои от децата му. Мала Азия е безвъзвратно загубена. Парменион завзема Дамаск и пленява хазната на Дарий – 2600 таланта (ок. 78 т. сребро). Дарий се опитва да склучи мир, но безуспешно. След Сирия започва операция по завземането на Финикия и базите на финикийския флот, който е традиционно лоялен на персите и заплашва гръцката хегемония в Средиземноморието. Библос и Сидон отварят вратите си, но Тир оказва съпротива и след тежка обсада е превзет (юли 332 г. пр. н.е.), като много от жителите му са избити (2000 от тях разпънати). По същото време персийска армия начело с Нарбарзан се опитва да нахлуе в Мала Азия, но е отблъснат от Антигон, наместник на Александър там. Втори опит за склучване на мир е отхвърлен.

Есента на 332 г. пр. н.е. Александър започва офанзива срещу Египет. Превземането на силната крепост Газа е съпроводено с нови жестокости, вкл. при убийството на царя й Бетис. Сатрапът на Египет Мазак, ойто не разполага с нужната армия предава страната без съпротива, а жреците обявяват Александър за син на Амон и законен фараон. На връщане в Сирия той избива до крак населението на Самария, чиито жители са въстали и убили неговия префект Андромак.

Следва офанзива към Вавилон, сърцето на империята. Македонската армия преминава Тигър и Ефрат за да се сблъска с Дарий в битката при Гавгамела, близо до дн. Мосул в Ирак (1 окт. 331 г. пр. н.е.). Отново при неясен изход от сражението Дарий побягва при челна атака на македонската конница начело върху него. Резултатът е нов разгром и залавяне на нова хазна в близкия град Арбела (ок. 120 т. сребро). Сатрапът на Вавилония Мазей тържествено посреща Александър във Вавилон, с което запазва поста си. Февр. 330 г. пр. н.е. е превзета Суза, където съкровищата вече стават приказни - близо 1200 т. сребро и злато. Пътят към Персида е открит, съпротивата на сатрапа й Ариобарзан е сломена и той се изтегля в Мидия, където вече е царят му. Македонците влизат в Пасаргади и Персеполис, където населението е избито. Оплячкосана е главната съкровищница на Ахеменидите: според античните автори 120 000 таланта (3600 т.) благородни метали. През май 330 г. пр. н.е. пияният Александър лично подпалва двореца на Ксеркс в Персеполис. При навлизането на врага в Мидия, Дарий напуска и Екбатана, бягайки на изток. Преследван е от Александър и другарите му, но малко преди да бъде заловен е убит от собствените си приближени начело със сатрапа на Бактрия Бес близо до Хекатомпил - съвр. град Натанз (центр. Иран). Погребан от Александър с царски почести.

Артаксеркс V Бес ст. перс. (Ariya) - Артахшатра или Артахшаса ст. гр. : **Ἀρταξέρξης Ε' Βήσος**
(330 - 329 г. пр. н.е.)

титла: - „хшаятия хшаятиянам“ : цар на царете перс: **رئیس**

Първоначално сатрап на Бактрия. Ръководи успешния заговор срещу Дарий. Изтегля се в своята Бактрия с намерение да се бори срещу нашествениците и се обявява за владетел под името Артаксеркс. Ранната пролет на 329 г. пр.н.е. обаче Александър преминава Хиндукуш и го прогонва и оттам. Бяга през Окс (Амударя) в Согдиана, но не се ползва с поддръжката на местните племена и е заловен скоро от Птолемей Лаг. Александър, който след смъртта на Дарий се смята за законен персийски цар наказва Бес като метежник и го екзекутира по мъчителен начин.

С този цар приключва продължилата няколко столетия история на империята на Ахеменидите. Тя съществува относително много по-кратко в сравнение с останалите царства в региона (Египет, Вавилония, Асирия, Елам) но завинаги оставя своя отпечатък върху целия Близък и Среден Изток. Именно тя изпълнява историческата роля на първа световна сила, която обединява отделните народи и слива техните традиции в единна цивилизация. Споменът за нея дава живот на следващите велики ирански империи: на партите (250 г. пр. н.е.-227 г. от н.е.) и Сасанидите (224-652 г.), полагайки начало на хилядолетната иранска култура.

Пълна титулатура на персийския цар съгласно официалния протокол:

[illegible]

Хшаятия вазрака, хшаятия хшаятиянам, хшаятия Парсайй, хшаятия дахиунам.

Велик цар, цар на царете, цар на Персия, цар на страните

(По Бехистунския надпис на Дарий I ; I,1)

